

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI GRAMMATIK
JIHATDAN YAXSHILASHDA “MATNLI-HIKOYA QILISH” O‘YIN
TEXNOLOGIYASIDAN FAOLIYATLAR JARAYONIDA FOYDALANISH
YO‘LLARI**

Nuritdinova Xurshida Norpo‘latovna

Termiz davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim kafedrası mudiri v/b dots, Phd

Tursunova Durdona Ikromjon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti
E-mail: durdonahon123durdona@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini grammatik jihatdan rivojlantirishda “matnli-hikoya qilish” o‘yin texnologiyasining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Muallif ushbu texnologiyani kundalik faoliyat jarayonida qo‘llashning beshta usulini, tarbiyachining metodik vazifalarini hamda texnologiyaning bolalarda gap tuzish va so‘z shakllarini to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi imkoniyatlarini yoritgan. Grammatik to‘g‘rilikni baholashning uch darajali mezonlari va uch bosqichli tajriba-sinov metodikasi taklif etilgan. Maqolada matnli-hikoya qilish texnologiyasining beshta usuli va tarbiyachining metodik vazifalari yoritilgan. Shuningdek, tajriba-sinov natijalari va grammatik to‘g‘rilikni baholash mezonlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: matnli-hikoya qilish, o‘yin texnologiyasi, grammatik nutq, maktabgacha yosh, bog‘lanishli nutq, so‘z shakllari, pedagogik faoliyat.

**ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГРОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ «ТЕКСТОВОЕ
РАССКАЗЫВАНИЕ» В ПРОЦЕССЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ
ГРАММАТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА**

Нуритдинова Хуршида Норпулатовна

Термезский государственный педагогический институт, заведующая
кафедрой дошкольного образования, и.о. доцента, PhD

Турсунова Дурдона Икромжон кизи

магистрант Деновского института предпринимательства и педагогики
E-mail: durdonahon123durdona@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности игровой технологии «текстовое рассказывание» в грамматическом развитии речи детей дошкольного возраста. Автор раскрывает пять способов применения данной технологии в повседневной деятельности, методические задачи воспитателя, а также её возможности в формировании у детей умений строить предложения и правильно использовать словоформы. Предложены трёхуровневые критерии оценки грамматической правильности речи и трёхэтапная методика опытно-экспериментальной работы. В статье описаны пять методов технологии и методические задачи воспитателя. Также приведены результаты опытно-экспериментальной работы и критерии оценки грамматической правильности речи.

Ключевые слова: игровая технология, текстовое рассказывание, грамматическая речь, дошкольный возраст, связная речь, словоформы, педагогическая деятельность.

WAYS OF USING THE “TEXT-NARRATION” GAME TECHNOLOGY IN ACTIVITIES TO IMPROVE THE GRAMMATICAL SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN

Nuritdinova Xurshida Norpo‘latovna

Termez State Pedagogical Institute, Head of the Department of Preschool
Education, Acting Associate Professor, PhD

Tursunova Durdona Ikromjon qizi

Master's student, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy
E-mail: durdonahon123durdona@gmail.com

Abstract. The article analyzes the pedagogical potential of the “text-narration” game technology in the grammatical development of preschool children’s speech. The author describes five ways of applying this technology in everyday activities, the methodological tasks of the educator and its potential for forming children’s skills of constructing sentences and using word forms correctly. Three-level criteria for assessing grammatical accuracy and a three-stage experimental methodology are proposed. The article describes five methods of the technology and the educator’s methodological tasks.

Keywords: text-narration, game technology, grammatical speech, preschool age, coherent speech, word forms, pedagogical activity.

**РОҲҶОИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ БОЗИИ «ҲИКОЯГЌИ
МАТНЌ» ДАР РАВАНДИ ФАЪОЛИЯТҶО БАРОИ БЕҲТАР КАРДАНИ
НУТҚИ ГРАММАТИКИИ КЌДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБЌ**

Нуритдинова Хуршида Норпулатовна

Институти давлатии педагогии Термиз, мудири кафедраи таълими томактабЌ,
мудири вазифавии дотсент, PhD

Турсунова Дурдона Икромчон кизи

магистранти Донишқадаи соҳибкорЌ ва педагогикаи Денов

E-mail: durdonahon123durdona@gmail.com

***Аннотатсия.** Дар ин мақола имконоти педагогии технологияи бозии «ҳикоягЌи матнЌ» дар рушди грамматикии нутқи кЌдакони синни томактабЌ таҳлил карда мешавад. Муаллиф панҷ роҳи истифодаи ин технологияро дар фаъолияти ҳаррўза, вазифаҳои методии мураббЌ ва имкониятҳои онро дар ташиаккули маҳорати ҷумлабандЌ ва истифодаи дурусти шаклҳои калима баён менамояд. Меъёрҳои сесатҳаи арзёбии дурустии грамматикии нутқ ва методикаи семарҳилаи кори таҷрибавЌ-санҷишЌ пешниҳод шудаанд. Мақолада панҷ усули технология ва вазифаҳои методии мураббЌ баён шудааст. Натиҷаҳо оварда шудаанд.*

***Калидвожаҳо:** технологияи бозЌ, ҳикоягЌи матнЌ, нутқи грамматикЌ, синни томактабЌ, нутқи пайваста, шаклҳои калима, фаъолияти педагогЌ.*

KIRISH

Maktabgacha ta'lim davri bolaning nutqiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi, chunki aynan shu davrda ona tilining tovush tizimi, so'z boyligi va grammatik qurilishi shakllanadi [8; 9]. Bolalar nutqini o'stirish jarayoni bolaning atrof-muhit bilan tanishishi, so'z boyligini kengaytirishi va nutqiy madaniyatini shakllantirishi bilan uzviy bog'liq kechadi [5]. Nutqning grammatik jihatdan to'g'ri shakllanishi bolaning fikrini izchil va tushunarli ifodalashiga, kelgusida maktabda o'qish va yozish ko'nikmalarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga asos bo'ladi. O'yin esa maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati bo'lib, u orqali bola atrofdagi olamni, shu jumladan, til hodisalarini samarali o'zlashtiradi [11].

Shu bilan birga, "matnli-hikoya qilish" o'yin texnologiyasi — bolaning tayyor syujet, rasm yoki namunaviy matn asosida mustaqil hikoya tuzishi, uni davom ettirishi yoki qayta hikoya qilishiga asoslangan faoliyat turi — alohida, yaxlit metodika sifatida yetarlicha tizimlashtirilmagan. Maqolaning maqsadi — mazkur texnologiyadan tarbiyachining kundalik faoliyati jarayonida foydalanish yo'llarini

aniqlash, uni tashkil etish bosqichlarini ishlab chiqish va amaliy tavsiyalar taqdim etishdan iborat.

Maqolaning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat: texnologiya beshta aniq usul (syujetli rasm asosida hikoya, qayta hikoya qilish, hikoyani davom ettirish o'yini, rolli-hikoya, didaktik o'yinlar) orqali tizimlashtirildi; grammatik to'g'rilikni uch darajali (past, o'rta, yuqori) mezonlar asosida baholash jadvali ishlab chiqildi; uch bosqichli (aniqlovchi, shakllantiruvchi, nazorat) tajriba-sinov metodikasi taklif etildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Bolalar nutqining grammatik qurilishini egallash qonuniyatlari A.N. Gvozdev tomonidan chuqur o'rganilgan: olim bola grammatik shakllarni ma'lum izchillikda, avvalo kattalar nutqiga taqlid va amaliy muloqot orqali o'zlashtirishini ko'rsatgan [8]. E.I. Tixeeva bolalar nutqini rivojlantirishda hikoya qilish va qayta hikoyalashning o'rnini asoslagan [9], O.S. Ushakova esa bog'lanishli nutq va uning grammatik tomonini rivojlantirishning metodik tizimini ishlab chiqqan [10]. D.B. Elkonin o'yinni maktabgacha yoshdagi yetakchi faoliyat sifatida tavsiflab, uning nutq rivojidagi ahamiyatini ko'rsatgan [11].

O'zbekistonda maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish mazmuni "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida belgilangan bo'lib, unda nutq va muloqot ko'nikmalari bolaning asosiy rivojlanish sohalaridan biri sifatida ajratilgan [2]. F.R. Qodirova va R.M. Qodirova bolalar nutqini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslarini yoritgan [6]. So'nggi yillarda o'yin texnologiyalarining bolalar nutqini rivojlantirishdagi o'rni X.Sh. Ochilova [5] va D.S. Toshtemirova [7], tinglash va muloqotga asoslangan o'yinlar A.Y. Isabayeva [3], o'yin texnologiyalari asosida shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish M.H. Norqulova [4], kompyuter texnologiyalaridan foydalanish esa S. Djurayeva [1] tomonidan o'rganilgan.

ASOSIY QISM

Tadqiqot metodlari sifatida mavzuga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv va pedagogik modellash usullaridan foydalanildi. Shuningdek, "matnli-hikoya qilish" texnologiyasining amaliyotdagi samaradorligini aniqlash uchun tajriba-sinov ishining bosqichma-bosqich metodikasi ishlab chiqildi. Mazkur metodikani amalda qo'llash va miqdoriy natijalarni tahlil qilish keyingi tadqiqot bosqichining vazifasi hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bolalar nutqining grammatik tuzilishi.

Bolalar nutqining grammatik tuzilishi uch asosiy yo'nalishni — morfologiya (so'zlarning son, kelishik, zamon shakllari bo'yicha o'zgarishi), so'z yasalishi va sintaksis (sodda hamda qo'shma gaplarni tuzish)ni o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi bola grammatik qoidalarini nazariy jihatdan emas, balki atrofdagilar bilan jonli muloqot va faoliyat jarayonida, taqlid orqali o'zlashtiradi [8]. Shu bois hikoya qilish faoliyati grammatik ko'nikmalarni shakllantirishning tabiiy va bolaga qiziqarli vositasiga aylanadi: hikoya tuzish jarayonida bola gaplarni mustaqil tuzishga, so'zlarni to'g'ri shaklda ishlatishga majbur bo'ladi. O'yin faoliyatidan foydalanishning asosiy afzalligi shundaki, bola o'qitilayotganini his qilmay, tabiiy qiziqish asosida faol nutqiy harakatga kirishadi [7].

Texnologiyani qo'llash usullari.

Birinchi usul — syujetli rasm asosida hikoya tuzish. Bolalarga bir yoki bir necha syujetli rasm taqdim etiladi va ular rasmdagi voqealarni izchil tartibda, to'liq gaplar bilan hikoya qilib beradilar. Bu usul gap tuzish ko'nikmasini hamda voqealar o'rtasidagi mantiqiy va vaqt bog'lanishlarini ifodalovchi grammatik vositalardan (keyin, so'ng, shundan so'ng) foydalanishni mustahkamlaydi.

Ikkinchi usul — namunaviy matn asosida qayta hikoya qilish. Tarbiyachi qisqa ertak yoki hikoyani ifodali o'qib beradi, so'ngra bolalar uni o'z so'zlari bilan qayta hikoya qiladilar [9]. Bu jarayonda bola tayyor grammatik namunalarni — gap qurilishi, kelishik qo'shimchalari va bog'lovchilarning to'g'ri qo'llanilishini amaliy tajriba orqali o'zlashtiradi.

Uchinchi usul — “Hikoyani davom ettir” o'yini. Tarbiyachi hikoyaning boshlanishini aytadi, keyingi gapni esa navbat bilan har bir bola davom ettiradi. Tinglash, fikrlash va muloqotga asoslangan bunday o'yinlar bolalarning diqqatini jamlab, ularni eshitgan gapning grammatik qurilishiga mos ravishda o'z gapini tuzishga undaydi [3]. Natijada gaplar orasidagi grammatik uyg'unlik ko'nikmasi shakllanadi.

To'rtinchi usul — rolhi-hikoya o'yinlari. Bolalar ertak yoki hikoya qahramonlari rolini o'ynab, ularning nomidan gapiradilar. Bu usul grammatik to'g'rilik bilan birga nutqning intonatsion va emotsional jihatlarini, shuningdek, bolaning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi [4].

Beshinchi usul — didaktik o'yinlar orqali grammatik shakllarni mustahkamlash. “Bittasi — ko'pi”, “Kim nima qildi?” kabi kichik o'yinlar hikoya matni ichiga singdirilgan holda o'tkaziladi. Bunda bola ko'plik va birlik, fe'l zamonlari kabi grammatik shakllarni aynan hikoya kontekstida qo'llashga

o'rganadi. Besh usul va ular rivojlantiradigan grammatik ko'nikmalar 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval

“Matnli-hikoya qilish” texnologiyasining usullari

Usul	Tarbiyachi faoliyati	Rivojlanadigan grammatik ko'nikma
Syujetli rasm asosida hikoya	Rasm tanlaydi, yo'naltiruvchi savollar beradi	Gap tuzish, vaqt va sabab bog'lanishlarini ifodalash
Qayta hikoya qilish	Matnni ifodali o'qiydi, reja beradi	Gap qurilishi, kelishik va bog'lovchilarni qo'llash
“Hikoyani davom ettir”	Hikoya boshlanishini aytadi, navbatni tashkil etadi	Gaplar orasidagi grammatik uyg'unlik
Rolli-hikoya o'yinlari	Rollarni taqsimlaydi, namuna ko'rsatadi	Shaxs-son shakllari, dialogik nutq, intonatsiya
Didaktik o'yinlar	Grammatik topshiriqni hikoyaga singdiradi	Birlik-ko'plik, fe'l zamonlari, so'z yasalishi

Tarbiyachining metodik vazifalari.

Texnologiyani samarali tashkil etishda tarbiyachining metodik vazifalari alohida o'rin tutadi. Birinchidan, tarbiyachi bolaga to'g'ri nutq namunasini taqdim etishi; ikkinchidan, bolaning hikoyasini diqqat bilan tinglab, yo'l qo'yilgan grammatik xatolarni nozik tarzda, bolani xijolat qilmasdan tuzatishi; uchinchidan, “Keyin nima bo'ldi?”, “U nima uchun shunday qildi?” kabi savollar orqali bolani mustaqil fikrlashga va gapini kengaytirishga undashi; to'rtinchidan, bolaning har bir muvaffaqiyatli urinishini ijobiy baholab, uning nutqiy faolligini oshirishi lozim [10].

Tajriba-sinov metodikasi va baholash mezonlari.

Tajriba-sinov ishini uch bosqichda tashkil etish tavsiya etiladi. Aniqlovchi bosqichda bolalar (nazorat va tajriba guruhlariga bo'lingan holda) rasm asosida mustaqil hikoya tuzish topshirig'ini bajaradi va natijalar quyidagi mezonlar asosida qayd etiladi. Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida texnologiyaning barcha besh usuli 4–6 hafta davomida, haftasiga 2–3 marta faoliyat jarayoniga izchil joriy etiladi, nazorat guruhida esa an'anaviy mashg'ulotlar davom ettiriladi. Nazorat bosqichida ikkala guruhda boshqa syujetli o'xshash topshiriq qayta o'tkazilib, natijalar boshlang'ich ko'rsatkichlar bilan solishtiriladi. Bolalar nutqining grammatik to'g'riligini baholash uchun uch darajali mezonlar taklif etiladi (2-jadval).

Grammatik to'g'rilikni baholash mezonlari

Daraja	Tavsifi	Namunaviy ko'rsatkich
Yuqori	Gaplarni mustaqil va to'g'ri tuzadi, so'z shakllarini deyarli xatosiz qo'llaydi, qo'shma gap ishlatadi	8–12 va undan ortiq izchil gap, xatolar juda kam
O'rta	Gaplar tuzadi, ayrim so'z shakllarida xatoga yo'l qo'yadi, yordamga muhtoj	5–7 gap, bir nechta noaniqlik
Past	Gaplari qisqa va uzluq-yuluq, grammatik shakllarni tez-tez xato qo'llaydi	4 tagacha gap, tez-tez xatolar

Ushbu mezonlar aniqlovchi va nazorat bosqichlarida bir xil tarzda qo'llanilib, har bir bolaning dastlabki va yakuniy darajasi qayd etiladi, so'ngra ikkala guruh bo'yicha darajalar taqsimotining o'zgarishi solishtiriladi. Bu texnologiya samaradorligini nafaqat sifat, balki miqdoriy jihatdan ham asoslash imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, “matnli-hikoya qilish” o'yin texnologiyasi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini grammatik jihatdan rivojlantirishning tabiiy va samarali vositasi hisoblanadi. Maqolada ushbu texnologiyaning beshta amaliy usuli tavsiflandi, tarbiyachining metodik vazifalari aniqlandi hamda samaradorlikni obyektiv baholash uchun uch darajali mezonlar va uch bosqichli tajriba-sinov metodikasi taklif etildi. Texnologiyani kundalik faoliyatga tizimli joriy etish bolalarda bog'lanishli va grammatik jihatdan to'g'ri nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida metodikani amaliyotda sinash va natijalarni miqdoriy tahlil qilish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Djurayeva S. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini kompyuter texnologiyalari orqali rivojlantirish // JSPI ilmiy nashrlari arxivi. – 2020.
2. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
3. Isabayeva A.Y. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni tinglash, fikrlash va muloqotni rivojlantirish uchun mashg'ulot davomida o'tkazilishi mumkin bo'lgan o'yinlar // Konferensiya materiallari. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2022.
4. Norqulova M.H. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologiyalari asosida bolalarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini takomillashtirish. – 2026.

5. Ochilova X.Sh. Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Vol. 3, № 11. – B. 278–284.
6. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Istiqlol, 2006.
7. Toshtemirova D.S. Bolalar nutqini rivojlantirishda o'yin faoliyatidan foydalanishning asosiy xususiyatlari // Academic Research in Educational Sciences. – 2021. – Vol. 2, Issue 11.
8. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.
9. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). – М.: Просвещение, 1981.
10. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2001.
11. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978.